

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

История и археология (Стара история)

към катедра „Стара и средновековна обща история“.

Страхил Валентинов Панайотов

"Таблички с дръжка (амулетни таблички)
от Двуречието"

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен “доктор”

шифър 05.03.01 Стара история

Научни консултанти:

Доц. д-р Петър Делев

Доц. д-р ист. н. Диляна Ботева

Гл. ас. д-р Кабала Мукарзел

София 2014

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита за присъждане на образователна и научна степен “доктор” на разширено заседание на първично ниво – Катедрата по „Стара и средновековна обща история“ при Исторически факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски” на 16. 12. 2013 г.

Дисертацията съдържа предговор, състоящ се от увод, методи и дефиниция на паметниците – три глави с тематично подредени единици, заключение, библиография и приложение с фигури. Всяка глава е изградена от йерархично подредени единици.

Общият обем на дисертацията възлиза на 420 страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на заседание на научно жури на.....2014 г. отчаса в

.....

Материалите по защитата са на разположение на всички заинтересовани в кабинет 39, ет. 2, Северно крило на сградата на Ректората на СУ “Св. Климент Охридски”, бул. “Цар Освободител” № 15.

Настоящата работа е резултат от тригодишното ми изследване по темата, а научната мотивация - липса на подобна научна разработка.

Бих желал да изкажа благодарност на всички хора, спомогнали за осъществяването на труда.

На първо място изказвам сърдечни благодарности на учените от катедра „Стара и средновековна обща история“ - доц. д.и.н. Диляна Ботева и доц. д-р Петър Делев, за приемането на дисертационния труд в катедрата, подкрепата, градивните съвети и безпрепятствени условия, на гл.ас. д-р Кабала Мукарзел, който изключително ми помогна с позитивна критика в процеса на изследването! Без всички тях завършването на дисертационния ми труд, което беше многократно възпрепятствано в много стадии, много пъти и по много причини, нямаше да е възможно.

Специална благодарност изказвам на Studienstiftung des deutschen Volkes, с чиято финансова помощ ми бе възможно две години да ползвам библиотечните фондове в Германия, Англия и Холандия и да осъществя изследванията в Лондон, Берлин, Хейделберг, Истанбул и Анкара.

Много колеги спомогнаха със съвет и критики. Най-сърдечни благодарности изказвам на проф. Марк Гелер, винаги готов да откликне с каквото може в помощ на младите, и проф. Франс Вигерман, който ми предостави личните си архиви в Амстердам.

В работата си на много места изказвам благодарности на други мои колеги, които ми помогнаха.

Специални благодарности на Лиляна Николова, Антоанета Запрянова и Ива Трифонова за старанието.

Ненапоследно място искам да благодаря сърдечно на семейството ми и на моите приятели за тяхното търпение.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА:

Увод и цели	1
Методи	5
Дефиниция на таблички с дръжка и на техния формат	8
Глава I. Паметници от групи Ламашу и Хулбазизи	11
<u>§ 1 Съвременно състояние на изследванията на Ламашу и Хулбазизи групите</u>	12
§ 1.1. Ламашу група	13
§ 1.1.1. Допълнителни паметници за бъдещи изследвания	16
§ 1.2. Хулбазизи група	23
§ 1.2.1. Допълнителни паметници за бъдещи изследвания	25
Глава II. Хетерогенна група на таблички с дръжка	28
<u>§ 1. Съвременно състояние на изследванията на хетерогенната група</u>	28
<u>§ 2. Елементи на формата на табличките с дръжка - хетерогенна група</u>	42
§ 2.1. Дръжки с кръстосани линии (магическа диаграма) с вписани заклинания	43
§ 2.1.1. Първа група с Намбурби	46
§ 2.1.2. Втора група с Намбурби	51
§ 2.1.3. Трета група с Намбурби	55
§ 2.1.4. При наръчника на заклинателя SU 51/84 (STT 300)	59
§ 2.1.5. При табличка с епоса за бог Ера, BU. 91-5-9, 174	62
§ 2.1.6. При табличка с размерите на храмовете Есагил и Езида, VAT 9961+10335	65
§ 2.1.7. При ритуала за успеха на кръчмата, VAT 9728	66
§ 2.1.8. Неясни	67
§ 2.2. Дръжки и тела на ТД с кръстосани линии (магическа диаграма), без вписани молитвени заклинания	67
§ 2.3. Дръжка с текст, но без кръстосани линии (магическа диаграма)	72

§ 2.4. Дръжка без текст и без кръстосани линии (магическа диаграма)	76
§ 2.5. Обобщение на функциите на кръстосаните линии и кратките заклинания върху дръжката	77
§ 2.6. Тяло	85
§ 2.6.1. Декоративни дупки	88
§ 2.6.2. Линии	89
§ 2.6.3. Странични слотове и дупки на таблички с дръжки	90
§ 2.6.4. Обобщение на функциите на тялото	99
§ 2.7. Посоки на четене	100
§ 2.8. Термини за табличка с дръжка	105
<u>§ 3. Перфорация</u>	111
§ 3.1. С перфорация	111
§ 3.2. Без перфорация	114
<u>§ 4. Изпичане</u>	117
<u>§ 5. Географско разпространение на табличките с дръжка и техният исторически контекст</u>	121
<u>§ 6. Датировка на табличките с дръжка</u>	127
Глава III. Систематизация на хетерогенната група	129
<u>§ 1. Жанрове на табличките с дръжка</u>	130
§ 1.1. Силабари А и В (азбучник)	135
§ 1.2. Молитвени заклинания	140
§ 1.2.1. Намбурби	140
§ 1.2.2. Към Мардук, Ера, Ишум и Себетту	157
§ 1.2.3. Към Ищар	166
§ 1.2.4. Th 1905-4-9, 371 молитва на Ашурбанипал (669-627 пр. Хр.)	169
§ 1.3. Епосът Ера	172
§ 1.4. Царски указ на Адад-нерари III (810-783 пр.Хр.)	183
§ 1.5. Хемерологии и менологии	187

§ 1.5.1. Забрани и табути за първите седем дена на месец тишри	188
§ 1.5.2. Наръчник на заклинателя, SU 51/84 (STT 300)	201
§ 1.5.3. Таблички със серията iqqur-īruš “той разруши, той построи”	227
§ 1.6. Царски надписи	244
§ 1.6.1. Шалманасар III (858-824 пр.Хр.)	244
§ 1.6.2. Ашур-етел-илани-мукин-апли (681-(669) пр.Хр.)	245
§ 1.6.3. Ашур-убалит I (1353-1318 пр. Хр.)	252
§ 1.6.4. Табличка с дръжка на Или-ития, служител на Шамши-Адад V (823-811 пр.Хр.)	254
§ 1.7. Асирийски царски списък (АЦС)	256
§ 1.8. Списък с имена на жреци	267
§ 1.9. Размерите на храмовете Есагил и Езида	270
§ 1.10. Ритуални текстове	272
§ 1.10.1. Средноасирийският царски ритуал	272
§ 1.10.2. Ритуален текст за новата година в Ашур	282
§ 1.10.3. Ритуал за успеха на кръчмата в Двуречието	323
§ 1.11. Посвещения	340
§ 1.11.1. Посвещение за Набу	340
§ 1.11.2. Посвещения за Богини, BM 22464 и AO 23004	343
§ 1.12. Етикети и административни текстове	344
§ 1.12.1. Етикети от Урарту	344
§ 1.12.2. Принадлежност към милху, S 14348	345
§ 1.12.3. Няколко средноасирийски административни текста	346
§ 1.13. Неясни	350
Заклучение	360
Библиография	367
Приложение с фигури	387

КРАТКО РЕЗЮМЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Многобройни глинени таблички са открити в Месопотамия, които са изписани с клинопис и се състоят от четири ъгъла. Те притежават различни формати, например надлъжни или по ширина. В контраст с тях има артефакти също от Месопотамия, които са с шест ръба или осем ъгъла. В научната литература е прието всички те да се назовават *амулетни таблички* (от немски *Amuletttafel* или от английски *amulet shaped tablet*). Основен въпрос в изследването е за какво се използвали тези писмени паметници и каква е била тяхната функция. В настоящата работа тези артефакти няма да бъдат наричани *амулетни таблички*, а *таблички с дръжки*. Това название се предпочита въз основа на тяхната структура, която се състои от тяло и дръжка, и заради съществуващия древен лексикален термин *imšugubbû* или на български *табличка със сложена ръкодръжка*.

Друга водеща цел на настоящата работа е тези *таблички с дръжки* да бъдат каталогизирани и да бъдат систематизирани въз основа на специфичния си формат и сходни физически характеристики. Подобен тип научна разработка все още не е позната в асириологията.

Следваща цел, която прави възможно подобен тип изследване – каталогизиране и систематизиране, е издирването на споменатите *табличките с дръжки*. Това се осъществява с помощта на музейни каталози, критична литература и най-вече чрез изследвания de visu на експонатите в музеите в Лондон, Берлин, Хейделберг, Истанбул, Анкара. Там бяха открити и идентифицирани над 200 цели или фрагментарни *таблички с дръжки*. Това бе съпътствано с много неудобства като липсващи каталози, непълни прерисовки и/или погрешното определяне на формата в множество публикации, както и невъзможността за директна работа в музейните фондове.

Географското разпространение на тези артефакти, когато местонахождението е сигурно, се препокрива до голяма степен с т. нар. *плодороден полумесец*. *Табличките с дръжки* са открити най-вече в Централна и Северна Месопотамия, т. е. в политическото и културното ядро на

новоасирийската империя. Хронологически тези паметници датират от началото на второ хилядолетие пр. Хр. и най-вече от първо хилядолетие пр. Хр., в цифри от XIX в. - V в. пр. Хр. Това ни казва и от само себе си колко е фрагментарна информацията, с която разполагаме относно *табличките с дръжки*, особено за първата половина на второ хилядолетие пр. Хр.

В хода на изследването стана възможно да се разграничат две големи групи паметници. Хулбазизи и Ламашу групите е съставена от относително хомогенни паметници, докато разнородните артефакти са подредени в хетерогенната група. Тази група съставя основна трудност в работата, тъй като за проучването ѝ се изисква широк кръгзор от знания в най-различни жанрове и видове паметници като азбучници, молитви, заклинания, ритуали, епоса Ера, царски надписи, списъци и укази, метрологични текстове, посвещения, магически календари, както и административни текстове и т.н.

Делението на две основни групи е въведено за удобство, но то съдържа и много изключения. В работата е показано, че Ламашу и Хулбазизи групите са използвани заедно в борбата срещу зли сили, отговорни за детската смъртност, които са олицетворени от демона Ламашу, докато в хетерогенната група има множество паметници със защитна цел - като жанровете с намбурби “неговото избавление”, или епоса за пощадяването на човечеството от бога на чумите Ера.

Хетерогенната група е съставена също от подобни артефакти, в които е ясно доловима семантична група на приложение. Тя е съставена от паметници, първо, с *анотропична* цел и употреба, като тяхната функция е била да предпазва личности и техния дом. Такава функция имат и Ламашу и Хулбазизи групите (т.е. т. нар. хомогенна). Втората функционална подгрупа е представена от паметници, които са били *консултирани* (т.е. подобно на използване на календар). Последното се показва добре от древни магически календари, съдържащи табути и забрани за хранителни субстанции или конкретни действия, които са предписани за определени дни в различни месеци. Тези наблюдения доближават до начин на употреба за *табличката с дръжка*, тъй като за да се разберат тези инструкции, информацията трябва да бъдат прочетени. Някои паметници, съдържащи тези табути, са с пробити дръжки и са били окачвани във видимото пространство. Там са окачвани чрез връв или

бронзова тел. В някои случаи е запазена само бронзовата тел, докато органичната връв е изгнила. В случаи, когато дръжката не е пробита, паметниците са излагани чрез подпиране на рафт, лавица или стена. Това не е доказуемо, но косвено се подразбира от други контексти, например изправените стели от Ашур, ползващи формата на *табличката с дръжка* като табелка за дадения надпис. Методите, използвани за тези наблюдения, съчетават съвкупност от сравнение на взаимодействията между текста, формата и археологическия контекст. Други класически методи в работата са лингвистичен анализ, транслитериране, превеждане и коментирание на текстове.

Разгледаните артефакти притежават специфични елементи, които ги отличават от други многобройни четириъгълни таблички. Освен основния елемент дръжка, по тях се забелязват кръстосани единични или двойни линии, като в много случаи в тях са вписани заклинания. При някои артефакти с апотропична функция в хода на изследването се откриха следи от магически растения, които са втъквани в самата табличка, за да подсилват нейната защитна сила. Това се онагледява от т.нар. *Kultmittelbeschwörungen*, или заклинания към култовото средство. Те са запазени върху самите таблички, чиято цел е по магически начин да се събуди и активизира защитната сила на дадено растение.

Мястото на употребата на подобни паметници е засвидетелствана с помощта на археологически контексти. В частен дом или домашната среда са използвани предимно защитни артефакти, а в официални сгради - като храмове или дворци, са излагани артефакти с цел *консултация*. Някои от табличките *с дръжки* съдържат, първо, имена на личности, които е трябвало да бъдат предпазени, и второ – информация от кого са били написани. Трябва да се отбележи, че винаги има смесване на контексти и начини на употреба. Това показва *констатацията*, че самият паметник има функция, която комбинира други негови цели на употреба, били те апотропични или свързани с консултация. Корелацията на текст и на археологически контекст показват, че понякога някои паметници са пазени в частни или административни сгради поне 200 години. Не знаем дали подобни паметници са били изложени постоянно или само временно. Може да се приеме за сигурно, че в определен момент такива паметници са излагани с цел визуализация, *консултация* или защита.

Увод и цели, методи и дефиниция на *таблички с дръжка* и на техния формат

Първата част от дисертационния труд се състои от три отделни пояснителни единици, които имат за цел да изложат по-ясно използваните методи. Уводът обхваща целите на разработката – да се съберат, каталогизират и систематизират паметници в един формат. Съставянето на каталог на паметници – не по жанр, а по формат, е подход, който не е използван досега в асириологията и води към частта с методите. Всеки артефакт, определен като *табличка с дръжка*, е разгледан като паметник със специфична изработка, но и като паметник със специфичен жанр. Когато е възможно, се търси взаимодействие между текст и артефакт и възможното им осмисляне в археологически контекст. Обръща се внимание и на филологически анализи, на комплексно исторически подход и на сравнителни анализи между паметници и контексти.

Частта относно дефиницията на *табличките с дръжки* описва основните физически характеристики на формата. *Табличката с дръжка* е клинописмен паметник, състоящ се от осем ъгъла и точно това отличава разглежданите артефакти от многобройните четириъгълни таблички. Форматът е следствие от всекидневна практическа необходимост, каквато е дръжката за увисване. Тя в повечето случаи е перфорирана.

Глава I. Паметници от групи Ламашу и Хулбазизи

Настоящата глава разглежда паметниците в специфичния формат, принадлежащи към Ламашу и Хулбазизи групите. Ламашу групата е представена накратко, тъй като е изучавана и описвана многократно. И за двете групи е обобщено съвременното състояние на изследванията. Основен принос за тази група е, че информацията за Ламашу *табличките с дръжки* е разширена от 85 известни досега артефакта на 103. Това са нови и непубликувани паметници, които се въвеждат в научна употреба. Паметниците от Хулбазизи групата са като цяло все още неиздадени. В настоящата работа те са

каталогизирани, като към тях са прибавени и няколко нови паметника. Определени новооткрити текстове от двете групи, неиздадени досега, които са били необходими при анализа, са транслитерирани и преведени.

Основното за двете групи е, че те са със силно изразен апотропичен характер. Цялата Ламашу група има за цел да предпази жената и нейния плод. Целта на Ламашу артефактите е защита на новородените бебета и техните майки – Ламашу е господарката на жените. Например:

“Заклинание: Димме (Ламашу), дъщеря на Ану, чието име е издигнато от божествата. Инина, господарка на жените. Тази, която завързва лошата асаку-болест и тежката алу-болест за човечеството! Нека великата Димме не се доближава до човечеството. Нека е заклета в небето! Нека е заклета в земята!”

Широкото разпространение на тези артефакти из древния свят намира често обяснение в литературата с високата детска смъртност. Затова подобни паметници са окачвани в спалните в частни домове, но има и артефакти, идващи от дворци като например Нимруд.

Паметниците в Хулбазизи групата са много сходни с тези в Ламашу групата. Те отново са предназначени за разполагане в спалното помещение на частен дом. Целта им е по-обща защита. Преводът на hul-ba-zi-zi означава “изкореняване на това зло” и е древно заглавие на цялата заклинателна серия. Контекстът на употреба на Хулбазизи групата се олицетворява добре от следното заклинание:

“Това (всякакъв зъл дух или беда – бел. авт.), което прекрачи ръба на моето легло, което ме накара да се страхувам, което ми прати страшни сънища, трябва да бъде предадено на Беду, главния пазач на Другия свят – по заповед на Нинурта, първия син, обичания син, и по заповед на Мардук, обитаващия Есагил, във Вавилон! Ти врата и резе, ти трябва да знаеш: (от сега натат) аз попадам под защитата на тези двама божествени владетели!”

Контекстът на употреба на двете групи са свързани, защото Ламашу иконография се преплита с Хулбазизи заклинанията. Почти всички паметници, представени в тях, са перфорирани и следователно окачвани на подходящи места в спалните.

Друга основна характеристика на тези паметници е тяхната изработка. Те не са направени само от глина. Повечето от тях са направени от обикновени или скъпоценни камъни, като по-ценните варианти са направени от бронз. Това подсказва, че подобни паметници са предвидени за дълга употреба.

Глава II. Хетерогенна група на *таблички с дръжка*

§ 1. Съвременен състояние на изследванията на хетерогенната група

Съвременен състояние на изследванията на хетерогенната група под формата на библиография липсва. Изключение са цитираните работи в дисертацията на Е. Райнер, С. Маул и Н. Хесел. Предоставената в изследването библиографска база данни е в хронологичен ред - от първите издания в края на 19 в. до днес. Резюмирани са основните приноси в различните публикации.

§ 2. Елементи на формата на *табличките с дръжка* - хетерогенна група

В този параграф са описани основните елементи на *табличките с дръжки*. Основните елементи са тялото и дръжката. В определени случаи (най-често при Намбурби групата) те са покрити с кръстосани двойни линии, в които са вписани кратки заклинания:

Важен елемент е иконография върху артефактите. Среща се предимно при Ламацу и Хулбазизи групите. Особеното внимание е на кръстосаните двойни линии с вписани заклинания, които обикновено се намират върху дръжката на артефактите, а понякога и от обратната страна на тялото. Паметниците, носещи тези характеристики, са разделени на подгрупи въз основа на техния текст, като всеки паметник е разгледан поотделно. При всеки паметник се взема предвид точното разположение на текста и на линиите.

Кръстосаните линии в вписаните заклинания най-често се явяват при текстове в жанра на Намбурби “неговото избавление” заклинания. Кръстосани двойни линия с вписани заклинания има върху паметници с магически календари и епоса Ера.

Всички разгледани артефакти, които показват линиите със или без заклинания, са апотропични с изключение на няколко: текстът относно размерите на храмовете Есагил и Езида (§ 2.1.6.); новоасирийското копие на средноасирийския царски надпис на Ашур-убалит I (1353-1318 пр.Хр.). След излагане на всички примери в заключение са направени изводи, че кръстосаните двойни линии, наричани още по Райнер “магическа диаграма”, са с ясно изразена апотропична цел. Те могат да се явяват сами върху обектите, както и в комбинация със заклинанията.

Функцията на кръстосаните двойни линии е неясна, но може да се перифразира с тази на *знака стоп*, въпреки че примерът е прекалено съвременен. В Месопотамия е позната представата за решетъчен прозорец, който трябва да удържи силите на злото през нощта и да запази къщата. Вероятно това се онагледява и от разположението на кръстосаните двойни линии по *табличката с дръжка*, чието предназначение е същото –опазването на дома и човека от злите сили.

По-нататм са разгледани елементи върху тялото на паметниците. Освен гореспоменатата иконография при някои артефакти се явяват кръстосани двойни линии с вписани заклинания. Те са отправени почти винаги към божеството на заклинателите *par excellence* Асалухи/Мардук:

“За божеството! Той е благодетел! Асалухи, божество, благодетел! Мардук! За божеството! Благодетелят е Асалухи! Божество, благодетел, Мардук!”

Обърнато е специално внимание на декоративните дупки, които грешно са наричани в литературата *firing holes* или *Feuerlöcher*. Приносно е наблюдението, че те са само с декоративен характер и са преведени примери относно представената тук позиция.

Разгледани са различните линии, намиращи се върху *табличките с дръжки*. Тяхната цел е да създадат поле за писача. Функцията им е много сходна с полетата в модерните тетрадки.

С приносен характер е споменатото откритие, че някои *таблички с дръжки* със защитен характер отстрани са имали втъкнати растения, които след тяхното изгниване са оставили празни пространства. Те са наречени в настоящата работа с *terminus technicus* “слот” и “дупка”.

Част от паметниците в дисертацията показват две различни посоки на четене на текста. Главен критерии за това е дръжката на артефакта, в случай че е пробита, за да може да се окачи. Едната посока на четене – от ляво на дясно и от горе на долу, е обикновената за I хил. пр. Хр., а другата – от горе на долу и от дясно на ляво, е по характерна за по-ранните периоди. Втората посока на четене е свързана със старанието за вторична архаизация на текста.

На края са разгледани термините за *табличка с дръжка*. Названията *utukku*, *tuppi* или *imšugubbû* означават табличките с дръжки в различни контексти. Първото название характеризира табличка с дръжка, изписана с магически календар, второто е широкото название за клинописна табличка *par excellence*, без значение на формата ѝ. Третото название е техническият термин за *табличка с дръжка*, който се употребява в древни лексикалните списъци и писарския жаргон. От *imšugubbû* се извежда и названието *табличка с дръжка*.

§ 3. Перфорация

В тази част се набляга на практическото приложение на перфорираните артефакти, но за пръв път се обръща внимание на това, че има паметници, които не са били перфорирани. Този факт не е споменаван досега в научните изследвания по въпроса.

§ 4. Изпичане

Изпичането на клинописен паметник от глина свидетелства за неговата ценност и за стремежа той да бъде запазен и ползван по-дълго (при изпичане глината се втвърдява и става по-устойчива на външни климатични влияния). Броят на запазените изпечени таблички е ограничен. Трудно е да се определи дори дали една клинописна табличка е била изпечена или не. Най-сигурно и лесно се разпознава, когато има смяна на цвета между повърхността и сърцевината. За съжаление това се получава само при определена температура, а тя невинаги е била подържана от древните хора. Въпреки трудностите в определянето, има набор от *таблички с дръжки*, които със сигурност свидетелстват, че са били изпечени в Древността.

§ 5. Географско разпространение на *табличките с дръжка* и техният исторически контекст

В тази част се набляга на факта, че голям процент от *табличките с дръжки* са разпространени в региони под асирийско влияние. Това не изглежда да е случайност на находките, а по-скоро подсказва, че формата на *табличката с дръжка* е ползвана в Асирия. За тази констатация свидетелстват следните факти. Най-ранният паметник от Канеш със сигурност е част от асирийските традиции. След хиатуса от липса на информация през ранната средноасирийската епоха (XV-XI в. пр. Хр.) в Асирия започват да се появяват различни жанрове върху *табличките с дръжки*. Ламашу групата придобива познатите характеристики, които включват текст и иконография. През I хил. пр.

Хр. артефактите от Асирия превъзхождат тези от Вавилония многократно. Това може да се разгледа вероятно като асирийско влияние. Подобно е положението с разпространението на формата в северна Сирия. Това разпространение е свързано с интеграцията на тези земи в рамките на ранната новоасирийската империя. За това съществуват ясни свидетелства от царските надписи. Тук трябва да се отбележат стелите от Ашур, при които съществува формата на *табличка с дръжка* като табелка за надписа. По всичко личи, че тази форма е асирийско изобретение, използвано в земите с асирийска култура и изчезващо също така като писмен паметник скоро след залеза на Асирия.

§ 6. Датировка на *табличките с дръжка*

Тази част представя датировки на артефактите, които със сигурност могат да бъдат датирани. Периодът на тяхното разпространение се простира от XIX - V в. пр. Хр. По-голямата част от тях са от I хил. пр. Хр. Тези данни илюстрират и хиатусите в модерното знание за подобни артефакти.

Глава III. Систематизация на хетерогенната група

Тази глава има за цел каталогизирането и систематизацията на всички известни *таблички с дръжки* от хетерогенната група. Тук артефактите са подредени по жанрове, като при всеки артефакт се търси взаимодействие между текстуална информация, физически характеристики и археологически контекст. Ясно е показано, че има множество жанрове, които не са с директна защитна цел. Подобно на предходната главата - с Ламашу и Хулбазизи групите, всеки паметник поотделно е представен от цялостно събрана библиография, която е анотирана в частта за съвременното състояние на проблема. Това не се отнася за новооткритите паметници. Различните долуизброени паметници от различни жанрове в тази група показват прилики помежду си, но и смесване на отделни функции (като апотропична и консултативна).

§ 1.1. Силабари А и В (азбучник)

В началото се обръща внимание на лексикалните списъци, записани върху *таблички с дръжка*. Такива текстове са използвани в училището по клинопис. Следователно може да се предположи, че формата на табличката с дръжка е намирала приложение и в подобен контекст. И двата текста – А и В, принадлежат към т. нар. елементарни азбучници. Т. нар. *азбучник А* е разпространен в целия древен свят от Амарна в Египет до Суза в Иран. Краткият текст от т. нар. *азбучник В* е записан от едната страна на нестандартна табличка с дръжка, а от другата ѝ страна има Ламашу иконография. Тук личи преплитане в жанровете, както и преплитане на различните функции на табличките с дръжка - апотропична и консултативна. Така текст, който е служел за упражнения на писача, е изначално комбиниран с елементи на Ламашу иконография, чиято цел е защита от демона.

§ 1.2. Молитвени заклинания

Молитвените заклинания заемат голям раздел в работата. Голяма част от тях са т. нар. Намбурби заклинания. Те могат да се разделят на различни подгрупи. Всички молитвени заклинания, представени в тази част, имат апотропично предназначение. Те са изработени за клиенти и в много случаи имената на тези клиенти са запазени върху самите таблички с дръжки. Като цяло молитвените заклинания целят здраве и благоденствие за притежателя на табличката. В голяма част от тях се споменават различни беди, от които човек се надява да бъде защитен. Например:

- 1) Вие (божествата Еа, Шамаш, Мардук) премахвате магия, вещерство (и) магьоснически действия,
- 2) за хората от вещер и вещица,
- 3) магьосник и магьосница,
- 4) любовна магия, омразна магия, изкривяване на истината,
- 5) отрязване на живота, схващане на устата,
- 6) успокояване на гнева, главобол,

- 7) виене на свят, полудяване, лоши сънища.
- 8) (Това, което Бабу-аха-идина, син на своя бог, видя – онези злини!
- 9) Еа, Шамаш, Мардук, велики богове сте вие!
- 10) Всичко, което съществува, но аз не знам (помогнете ми с това)!
- 11) В името на вашето възвишено изказване (заклинание), което не може да бъде променено, тези ваши праведни (думи) не могат да бъдат изменени.
- 12) Това, което вещицата и вещерят са сторили,
- 13) нека се случи на тях!
- 14) Аз Бабуахаидина, син на своя бог, искам да възнеса (вашите постъпки, а) вас (богове) между всички хора да хваля!

Подобни текстове се нареждат в т.нар. литература на “*anti-witchcraft*”. Към тях принадлежат и таблички със слотове и дупки. Така на помощ на отговорните божества за премахване на магиите идват и растения, които биват събудени с магически заклинания, като:

- 1) [Заклинание: Аз те настъпих, аз те влача тамариск,]
- 2) [чисто дъ]рво, мащакал-храст, сърцевина на па[лма!]
- 3) [Моето изчерпване], моите стонове, [моите г]рижи,
- 4) Беда, ай, сърдечни болки и страдания ти от[неси!]
- 5) [Денят, месецът] и годината, които изтичат, нека отне[сат] злото!
- 6) [Денят, месецът] и годината, които встъпват, нека донесат живот за мене. Заклин[ание.]

Заклинанията може да бъдат също и срещу физически болезки или смърт.

Важно е да се отбележи, че молитвените заклинания олицетворяват целите и употребата на апотропичните таблички с дръжки. От една страна, текстовете са разнообразни и целят изцеление от всевъзможни заболявания. От друга страна, известни са имена на хората, които е трябвало да бъдат предпазвани и за които има запазени точни археологически контексти на някои паметници. Следователно жанровете на тези артефакти могат да се свържат с техните физически характеристики, както и с мястото, където са били окачени. Самите текстове подсказват, че табличките са използвани вътре в дома, а физическите характеристики - че артефактите са окачвани.

§ 1.3. Епосът Ера

Подобен е случаят с епоса Ера. При тези артефакти става ясно, че изписването на епос, възхваляващ делата на бога на чумите Ера, може да умилостиви божеството и да защити собственика на табличката. Тук начинът на употреба е видим от текста на табличка 5:

57) В къщата, където е сложена тази табличка, дори ако Ера е гневен и Себету искат да избиват,

58) мечът на чумите не трябва да се приближава, непокътнатост ще е сложена върху нея (върху къщата).

Интересното е, че носителят на този текст е без перфорация и следователно табличката с дръжка е закрепвана най-вероятно чрез подпиране.

§ 1.4. Царски указ на Адад-нерари III (810-783 пр.Хр.)

Следващият важен артефакт в систематизацията е царският указ на Адад-нерари III (810-783 пр. Хр.), за който имаме датировка - вероятно 809 г. пр. Хр. Табличката е изпечена и намерена в самия храм на бог Ашур, за който се отнасят информацията от текста. В храма тя е излагана и ползвана в случай, че указът би трябвало да се *консултира*. Археологическият контекст на храма показва, че табличката е била в употреба около 195 години или от нейното записване до разрушаването на храма. Това онагледява значимостта на артефакта и тук трябва да се обърне внимание на факта, че паметникът е бил изпечен.

§ 1.5. Хемерологии и менологии

Друга важна група паметници, които са консултирани, е представена от магическите календари. Някои от тях се занимават с табути и хранителни забрани за определени периоди, а други свидетелстват за дати на изпълнение на магически ритуали. Такива паметници са намерени и в сигурни археологически контексти. От там си личи, че подобен паметник може да бъде използван в частен дом или в официална сграда (като храм). Табличка с наръчник от заклинания е бил предназначен за писарското училище, където напредналите ученици са учили заклинанията, например колофон:

š[ipā]tu mupettû samtakki bīt tuppi mūdû mūdâ lik[all]im lā mūdû lā udda
 “Заклинания за този, който разкрива клинописните знаци в писарското училище. Знаещият нека ги покаже на знаещия, но незнаещият не трябва да ги знае”.

Тези паметници разкриват друг начин на употреба, който е свързан с визуализация на паметника и неговата консултация. В този ред на мисли проличава, че назоваването на подобни паметници с термина *амулетни* е неоправдано.

§ 1.6. Царски надписи

Подобна е ситуацията и със следващата група паметници, обединени под жанра на царските надписи. Те предимно се датират в I хил. пр. Хр. От това време има и запазен препис на царски надпис от XIV в. пр. Хр. За разлика от гореизложените артефакти почти всички таблички с дръжки от този жанр са от камък. Тяхната функция не е напълно ясна, но може да се предположи, че те са имали представителна цел, за разлика от обичайните царски надписи, които е трябвало да бъдат закопавани в стените и в основите на храмове. Важно е да се отбележи, че не всички артефакти са перфорирани, както и че в повечето случаи са излагани, а не окачвани. Археологическите контексти на тези паметници идват най-често от представителни сгради като храмове или дворци, но се срещат и в архив на частна къща. Там най-вероятно табличката е използвана с учебни цели. Има само един паметник от Библос, при който си личи и апотропичната му употреба. Там се вижда царски надпис от едната страна, а от другата стои изображение на Ламашу. Тук си проличава смесването на различни функции в един паметник.

§ 1.7. Асирийски царски списък (АЦС)

От различните представители, свидетелстващи за асирийската царска генеалогия, два паметника са *таблички с дръжки*. И двете таблички са

изработени много добре и са изпечени. Археологическият контекст ги свързва с официалната сграда на храма в *Dūr-Šarru-ukēn*. Възможно е това да е храмът на бог Набу, патрон на писарите. И двете таблички са перфорирани и са окачвани. Така асирийската царска генеалогия в храма е могла лесно да бъде видима и консултирана. В този ред на мисли тяхната функция не се различава от тази на стелите в Ашур, съставлящи вид монументален календар на владетелите. В момент на несигурност или в случай на жертвоприношения според някои изследователи табличките с дръжки, носещи АЦС е трябвало да бъдат консултирани.

§ 1.8. Списък с имена на жреци

Табличка с дръжка с подобен надпис е единствената открита засега. Артефактът е изработен грижливо и е изпечен. Контекстът на употреба е в храм, а функцията на текста е много сходна с функцията на АЦС или с тази на хемерологииите. Табличката с дръжка е трябвало да бъде консултирана. Контрастът между тази табличка и АЦС е, че царският списък представя генеалогия на владетелите, докато списъкът с имена на жреци се концентрира само върху родовото дърво на една от фамилията жреци.

§ 1.9. Размерите на храмовете Есагил и Езида

Жанрът на текста подсказва, че табличката е изработена с цел консултация, но контекстът, в който тя е намерена, е неясен. Артефактът не е перфориран и не е изпечен. Не става ясно какво древните са имали предвид с този текст. Цялото му съдържание се отнася до свещената сграда на Мардук във Вавилон, докато табличката е намерена в храма на бог *Aššur* в град *Aššur*. Единственото приемливо обяснение, изразено от Вайднер, е, че табличката е използвана като шаблон от Санхериб (705-680 пр. Хр.) по време на преустройството на храмовете в *Aššur*.

§ 1.10. Ритуални текстове

Между ритуалните текстове са запазени и няколко в разглеждания формат, но всички те са различни един от друг. Два от тях не са перфорирани – средноасирийският царски ритуал и ритуалният текст за новата година в Ашур. Най-вероятно те се отнасят към празненствата, които са изпълнявани по време на новогодишните дни в Ашур.

Артефактът с ритуала за успех на кръчма е с перфорация. Той има интересна апотропична функция за спомагане на дохода в кръчмата бордей, а самото присъствие на табличката там е играло и роля на заместник на ритуалните действия.

Предполага се, че всички запазени ритуални текстове върху *таблички с дръжки* са били консултирани в дадено време.

§ 1.11. Посвещения

Посвещенията са таблички с дръжки, дарявани на божества. Такива са запазени към Набу и към различни манифестации на Ищар. Тук тези жанрове се преплитат функционално с някои молитвени заклинания, които са дарявани също на Ищар. Част от тях са перфорирани, а други не са. Контекстът на употреба е най-вероятно във вътрешността на храма на даденото божество.

§ 1.12. Етикети и административни текстове

Като подгрупа на хетерогенните текстове са обобщени административни текстове. Част от тях са *етикети* от Урарту, които е трябвало да бъдат прикачени към определени обекти. Примерите са различни - от етикет с информация относно размер на хамбар до етикет, който е трябвало да бъде прикачен към лък като подарък. И двата артефакта са изработени от бронз.

Други етикети са с неясно приложение. Интересен е административен текст за деление на наследство между братя и сестри. Той е изписан на перфорирана табличка с дръжка и може да се предположи, че е служил като доказателство за нормите в наследството.

§ 1.13. Неясни

В тази раздел допълнително са отделени над 20 текста, някои от тях са сигурни таблички с дръжки, но консултация в музеи или определянето им към дадена група засега е невъзможна. Събрани са и различни паметници от публикации, които хипотетично биха могли да бъдат таблички с дръжки.

Заклучение

Тук се обобщават приносите на дисертацията и се излага мнението, че тези паметници се различават от мнозинството таблички, пазени в различни архиви. *Табличките с дръжки* са паметници, предназначени за всекидневна употреба. Тези от тях, които са перфорирани, са окачвани, а тези, които не са перфорирани, са излагани най-вероятно чрез подпиране. Вероятната форма на табличката с дръжка е произлязла от необходимостта даден текст да бъде видим и лесно изпълван. Така част от артефактите са имали всекидневна употреба или са използвани в определен период. За определен период от време например са изработени познатите магически календари и ритуали за фестивали.

Заклучението цели да изложи ясно факта, че има две основни звена на употреба на табличките с дръжка – апотропична и консултативна. Към първото звено на употреба спадат паметници с молитвени заклинания, които в много случай са изработени и за клиенти. При някои Намбурби заклинания от тази група се вижда, че растения с цел защита били използвани наред с табличките и техните заклинания, а това отваря ново поле за изучаването на тези паметници. Ритуалният текст за кръчмата, открит в Двуречието, има също защитна функция и е служил като заместник на ритуала. Тук трябва да се причисли голямата група на паметници от групите Хулбазизи и Ламашу. Апотропична е функцията и на епоса Ера. Паметници, свързани с консултация, са предимно магическите календари или списъците, изразяващи генеалогия, като Асирийския Царски Списък или пък списъците с жреци.

От сравнението на формата на табличка с дръжка и рамките от стелите в Ашур се стига до предположението, че самата форма има семантично значение. Изглежда, че формата е спомагала за визуализирането на текста. Това означава, че формата сама по себе си може да бъде определена като символ, който привлича вниманието на наблюдателя. В този ред на мисли могат да се обособят различни нива на възприятие, като най-вероятно първо е била възприета формата на паметника, а едва след това самият текст върху нея. Отново се набляга на факта, че термините за *табличка с дръжка* изключват широко използваното название *амулетни таблички* и по-правилното название на тези артефакти би трябвало да е *табличка с дръжка*.

Форматът произлиза от чисто практичната нужда табличката - да може да бъде окачвана. Впоследствие се вижда, че самата форма става символична. Със сигурност засега може да се заключи, че формата е асирийско произведение, засвидетелствано от XIX - V в. пр. Хр. Най-вероятно един от моторите за разпространение на формата в земи под асирийска власт е настъпателната асирийска политика и заселването на асирийци в ново придобитите области. В Двуречието артефакти в този формат са използвани за визуализация. Освен върху таблички от глина, камък или бронз, формата се явява в Асирия и върху стелите, привличайки вниманието на наблюдателя.

Изследването на *табличките с дръжки* отваря нови страници от историята на писмената култура в Двуречието.

Систематизацията на паметниците показва, че формата на табличките с дръжка има собствена семантика, която ги отличава от другите клинописни паметници. Тя има и визуалното присъствие (като паметник) с тази форма във видимото пространство на дома. Вероятно формата е приковавала вниманието на наблюдателя. Това наблюдение може да се сравни и с феномени като древногръцката и после римската *tabula ansata* или с древноегипетския картуш *šn/mnš* – но това е поле на бъдещи изследвания. Предположението за символиката на табличките с дръжки намира конкретен пример в редове от стели, съдържащи имената на висши чиновници и царе от град Ашур. Там се вижда, че тези информации са изписани в табелка, която притежава формата на табличка с дръжка. По този начин може да се предположи, че изначално формата притежава семантика, свързана с визуализирането на различни информации, били те със защитна или консултативна цел. Може да се допусне, че тази форма е изобретена от чисто практическа нужда, за да се окача текст във видимото пространство и след това постепенно е придобила гореизложената семантика. Такива паметници се оказват удобни за различна употреба, но точно тяхното целенасочено разположение във видимото пространство ги отличава функционално от таблички, пазени в архиви. Това променя аспекта за бъдещи изследвания и разбирането за употребата на клинописен паметник във всекидневието на хората от Месопотамия.

Автосправка за приносите на дисертацията

1. Разглежданите паметници – *таблички с дръжки*, никога досега не са били обект на по-обширно изследване, най-вече поради трудната достъпност на материала.
2. Част от предложените в дисертационния труд научни артефакти са новооткрити, за първи път са разчетени и идентифицирани.
3. Разглежданите паметници – *таблички с дръжки*, досега не са каталогизирани и систематизирани в нарочна монография. Затова представената работа има основополагащ принос и е отправна точка за бъдещи изследвания и консултации с нововъведения и описан материал.
4. Съставянето на каталог на паметници – не по жанр, а по формát, е подход, който не е използван досега в асирологията и води към частта с методите.
5. Броят на известните *таблички с дръжки* нарасна вследствие на сверки *de visu* на експонатите в музеите в Лондон, Берлин, Хейделберг, Истанбул, Анкара. Благодарение на това в хода на работа станаха възможни и корекции на много от проблемните текстови откъси.
6. Доказва се, че има и неперфорирани артефакти (а не само перфорирани), чието наличие илюстрира друг вид употреба, сходна с излагането на стелите в Ашур.
7. За пръв път се представя библиографично аотиран каталог на Ламашу и Хулбазизи групата заедно с хетерогенната група.
8. За пръв път се разглеждат названия за *табличка с дръжка* на базата на лексикални списъци. Разпознаването на термина *imšugubbû* “табличка със сложена ръкодръжка” илюстрира артефактите в този специфичен формát.

9. Формулирани са аргументи срещу наложилния се термин “амулетна табличка” и е заменен с по-подходящия и неутрален - *таблички с дръжка*.
10. Изследването показва, че *табличката с дръжка* е комплексен паметник и в някои случаи растения с магическа функция са вътквани отстрани на артефактите. Това, от своя страна, отваря и нови полета за разбиране на употребата на растения като магическа материя. Така могат да бъдат идентифицирани растенията, вътквани отстрани на дадените таблички, примерно на *binû* вид тамарикс, на магическото растение *maštakal* или на израза *lib gišimarri* “лист или сърцевина на палма”.
11. За пръв път тези текстове от Месопотамия се транслитерират и превеждат на български език, което ще спомогне за тяхното научно популяризиране.
12. За пръв път и част от непубликуваните текстове влизат в научна употреба.
13. Дефиниран е форматът на *табличката с дръжка*, като и всичките ѝ елементите са разгледани и описани поотделно.
14. Предложената интерпретация на формата на *табличката с дръжка* показва, че тя е повече от чисто практичен артефакт. Тя е и символ, който привлича погледа на наблюдателя. Това откритие отваря ново поле на изследване относно семантиката на писмения паметник.
15. Приносна е констатацията, че формата на *табличката с дръжка* е асирийско изобретение, което е разпространено в други земи в хода на настъпателната асирийска военна политика.

Публикации по темата на дисертацията

1. Асирийска царска генеалогия. – *Родознание/Genealogia*, 2012, 3-4, 60-78.
2. and LLOP-RADUÀ, JAUME, A Middle Assyrian Juridical Text on a Tablet with Handle. – *Archiv Orientalni*, 2013, 81, 223-233.
3. A Ritual for a Flourishing Bordello. – *Bibliotheca Orientalis*, 2013, 70, 286-309.
4. Who is the client of the namburbi tablet with handle A 114 (LKA 128) in Istanbul?. – *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires*, 2013, 1, 16-17.
5. Er darf keine Zwiebeln essen, (sonst) wird ihn ein Skorpion stechen – Mesopotamischer magischer Kalender auf “Amulett-Tafeln“. – in C. Nouledo, H. Stiemer, and J. E. Müller (eds.), *Text & Kontext. Forschungskolloquium der Studienstiftung des deutschen Volkes in Zusammenarbeit mit der Professur für Medienwissenschaft der Universität Bayreuth, 7.–8. Oktober 2011* (Bayreuth) (forthcoming).